

Hammaddesi Toprak Olan Geleneksel Sanatlar

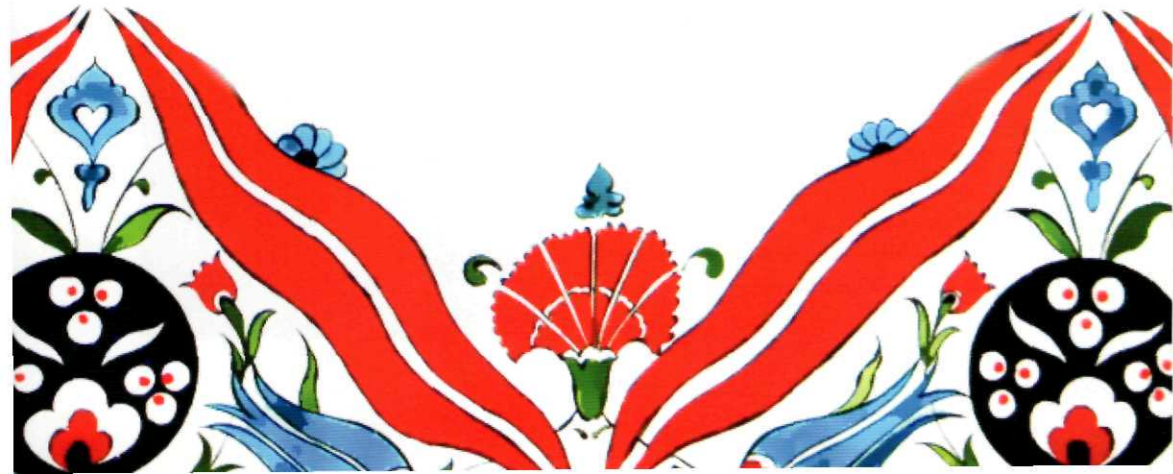
Seramik ve Çini

Toprak, granit kayaların doğanın aşındırmasıyla ufalanması sonucu meydana gelmektedir ve toprağın her türü seramik için uygun değildir. Kullanıma elverişli toprak ise kildir. Kil, dünyanın ana maddesidir. Killerin plastik özellikleri, şekillendirme imkânlarına sahip bulunmaları ve şekillerini pişirme sureti ile koruyabilmeleri esasına dayanan seramik endüstrisi dünyanın en eski endüstrilerinden sayılmaktadır.

Killerin, suyla karıştırıldıklarında plastik özellikleri sayesinde kolayca biçimlendirilebilen bir hamura dönüşürler, pişirildikten sonra da sert, sağlam, değişmez bir yapı kazanırlar. Bu özel-

liklerine dayanarak çömlek üretiminde tarih boyunca kullanılmışlardır. Anorganik maddelerin herhangi bir usul ile şekillendirilip, pişirilmesi ile meydana gelen ürünlere seramik denir.

Seramik hammaddesi kil olup elde, kalıpta veya tornada biçimlendirilmiş, fırınlanmış her tür eşyanın genel adıdır. Seramiğin tarihçesi insanların ateşi bulmaları ile başlamaktadır. Suyu taşımak, muhafaza edebilmek için kaplar yapma zorunluluğundan seramik doğmuştur. Yüzyıllar boyunca, kap kacak yapımında kullanılmış, gerek eski çağlarda gerekse günümüzde yapı tuğlası üretiminde yararlanılan bir gereç olmuştur.

Çeşitli kültürlerin yaşadığı bir bölge olması sebebiyle Anadolu'da yapılan

birçok arkeolojik kazı sonucu tarihe ışık tutan seramik eserlere rastlanmıştır. İlk kez yeni taş döneminde çıkan seramiğin en eski örnekleri Anadolu'da, Hacılar, Çatalhöyük, Beyce Sultan, Demirci höyük vb. arkeoloji kazılarında bulunan seramik kaplardır. Bu yapıtlar bezemelerinin yanı sıra biçimleri ile de dikkat çekmektedirler. Kalkolitik devir, Truva, Hitit, Selçuklu ve daha sonra da Osmanlı döneminde Anadolu'da seramik yapımı sürmüştür ve belli dönemlere damgalarını vurmuş ve hepsi birbirinden güzel eserler ortaya çıkmıştır.

İlk kaynaklarını Anadolu dışındaki Türk seramiğinden alan Anadolu seramik sanatı, Osmanlı devrinde tamamen kendine özgü bir gelişme göstermiş, tercih edilen, ihraç edilen eserler vererek ilgi görmüştür. Hokka, kase, ibrik, sūrahi, kadeh, kandil, kupa, gülabtan, buhurdanlık, tüt-sü kabı vb., tabaklar sert beyaz hamur, sır altı tekniğiyle yapılmıştır.

Seramik malzeme üretiminde kullanılacak olan kil, üretilecek malzeme türüne göre, gerekli su miktarı ilave edilmek suretiyle homojen bir hamur elde edilmeye çalışılır. Seramik malzemesi, elle, kalıplama, baskılama, döndürme, filaj veya etraj ve döküm teknikleri ile şekillendirilmektedir. Pişirilen ürünlere bisküvi adı verilmektedir. Bisküvi halindeki yarı mamul üzerine; yapılacak desen, şekil veya yazıların sınırları (konturlar) özel olarak hazırlanmış aydınlar (iğnelenmiş desenli) şablonlar yardımı ile odun kömürü tozu

ile işlenmektedir. Bu desen tahrirlenip (çinilerde bezeme örgelerinin çevresini dolanan ince kontur) içleri boyanmaktadır.

Seramik yapıtlar üzerine çeşitli usullerle kaplanan şeffaf sırlarda: metal oksitler katılarak hazırlanan sır tipleri kullanılmaktadır. Renklendirmede kullanılan metal oksitler; krom, demir, kalay, bakır, kobalt, manganez, zirkon, nikel, vanadyum, rutil olup tek veya karışım halinde kullanılır. Bir parçayı sırlamadan önce sırrın yüzeye çok iyi tutunması yüzeyin temizliği ile doğrudan doğruya ilgilidir. Bu amaçla bisküvi akar su altında kısa bir süre tutularak temizlenir. Sır tabakası 1,5 mm kalınlığında olmalıdır. Sırrın kalın olması kabarcıkların oluşması gibi kusurlara yol açabilmektedir. Yeterince kalın olmayan sırlar ise kel alanlar oluşturur. Sır ürüne fırça, dökme, daldır-

ma, majolika gibi tekniklerle sürülmektedir.

Desenlenmiş (dekorlanmış) ve sıra sürülmüş yarı mamullerin geleneksel yöntemlerle fırınlarda pişirimi yapılmaktadır. Şekillendirilen ve kurutulan parçalar sürekli veya süreksiz fırınlarda, çanak çömlekler açık ateşte, ince ürünler örtülü fırınlarda pişirilmektedir. Çini genellikle mimariye bağlı yapılarda kullanılmakta, günlük yaşamda kullanılan kap vb. ise seramik denilmektedir.

Çiniciliğin Türklere özgü bir sanat olduğu sanat tarihi uzmanlarınca kabul edilmektedir. Mimaride kullanılan Çiniye 18. Yüzyıla kadar "kaşi", çini eşyaya (tabak, vazo, kase vb.) de "evani" (kapkacak) adı verilmekteydi. O dönemde Çin'den ithal edilen porselenlerin ün kazanmalarından ötürü, Türk yapısı "kaşi" ye kalitesinin yüksekliğini vurgulamak için "çini" denmeye başlanmıştır.

Orta Asya'da gelişen seramik sanatının bir kolu olan çinicilik, Selçuklularla Anadolu'ya girmiştir. Osmanlılarda mimari süslemede çok önemli yeri olan çini, cami, medrese, türbe, sarayları süslemekte kullanılmıştır. İlk Osmanlı devri çinileri Selçuklu geleneğinin devamıdır. Bizanslılar zamanında bir seramik merkezi olan İznik, Osmanlı İmparatorluğunun da en önemli çini merkezi olarak XIV. yy'dan, XVIII. yy'a kadar üstünlüğünü korumuştur.

XVII. yüzyılda önemini yitiren İznik atölyelerinin yanında Kütahya İznik tekniğine erişememekle beraber XV.yy'dan itibaren bir çini, seramik merkezi olarak varlık göstermiştir. Kütahya işi seramikler mavi, kırmızı, sarı, mor, yeşil renklidir. XVIII. yy'da bölgesel özellik gösteren Çanakkale seramikleri ortaya çıkmıştır. XVIII. yy'da İznik'teki çinicilik sanatı tamamen kaybolmuştur. Aynı yüzyılda en güzel örneklerini veren Kütahya çinileri, bu yüzyıl sonunda gerilemeye başlamış, XIX. ve XX. yy'da eski İznik çinileri motiflerinin taklitlerine dönüşmüştür. Günümüzde çini merkezi Kütahya'dır. Burada daha ziyade Selçuklu renk, desenler taklit edilerek üretim yapılmaktadır.

